

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 Oslo

Faks 22 31 05 00
E-postadresse:
Kronikk@dagbladet.no

113476

Vekk med ugresset!

Av KARSTEN ALNÆS

Ønsket om økonomisk fram-
skritt og sosial velferd var no-
en av drivkreftene bak de be-
merkelsesverdige skandina-
viske steriliseringslovene i
mellomkrigstiden. Et tanke-
k

også i vår tid?
Va. vis forbinder man ikke rasehygie-
ne med utviklingen av en moderne vel-
ferdsstat. Men ifølge boka «Eugenics
and the Welfare State», var det nær
sammenheng mellom de skandinaviske
steriliseringslovene som ble vedtatt i
mellomkrigstiden og den naive troen på
at man ved hjelp av vitenskap og poli-
tisering kunne skape et samfunn
med de sosiale og økonomiske kår for
alle.

Tankene om at mennesket biologisk
må odles fram ved å framelske de friske
og positive trekk og rydde ut de negati-
ve og sykelige, oppstod i kjølvannet av
darwinismen i forrige århundre. Grunn-
ideen var at mennesket kunne føre-
de på samme måte som husdyr og kultur-
planter. Mennesket kan med andre ord
regulere og fremme sin biologiske ut-
vikling på en mer hurtig, rasjonell og
human måte ved bevisst å øke fødsels-
tallet blant samfunnets «tilpassede» in-
divider og redusere fødselstallet blant
de «utilpassede».

Mange mente imidlertid at den davæ-
rende biologiske utvikling i Vesten un-
dergravde befolkningens arvemessige
kvalitet. Ved hjelp av sosial velferd ble
nemlig tallrike svake individer holdt i li-
ve slik at deres defekte arveanlegg ble

En forsiktig foredling av mennesket

enr. begavede og velutdannede.
I nst i USA fryktet mange poli-
tikere og genetikere at de evneveike
gjennom sine tallrike avkom skulle sen-
ke det mentale og fysiske nivå i befolk-
ningen.

Fra 1905 til 1930 fikk derfor rasehygie-
ne karakter av en verdensomspennende
bevegelse som hadde som mål å forbedre
menneskets medfødte natur.
Stet slutning fikk bevegelsen i vest-
lige austrinasjoner som USA, Eng-
land og Tyskland.

Her ble det dannet eugeniske selska-
per (gr. eu = god + genos = slekt), som i
samarbeid med biologer informerte of-
fentligheten om degenerasjonsproble-
met. Man arrangerte store eugeniske
verdenskongresser der ledende geneti-
kere og biologer disku-

terte bevegelsens
grunnlag, mål og mid-
ler. Særlig var man
opptatt av å eliminere
biologisk betingede
egenskaper man men-
te var arvelige, og man
foreslo framgangsmå-
ter som abort, kastra-
sjon, sterilisering, iso-
lasjon eller ekteskaps-
forbud.

En tid mente man
også at ervervede
egenskaper kunne
overføres til neste ge-
nerasjon gjennom arv, og la vekt på mil-
jømessige tiltak som skoler, helsepro-
grammer, kostholdskampanjer osv. Et-
ter århundreskiftet avkreftet imidlertid
vitenskapen en slik teori, og man sam-
let seg om mer drastiske virkemidler.

Med utgangspunkt i en slik teori fikk
så den eugeniske bevegelse vedtatt den
første loven om tvangssterilisering i sta-
ten Indiana i 1905. I løpet av tretti år ble
det innført slike lover i 35 amerikanske
delstater. Selv om de var innbyrdes uli-
ke, gav de muligheter til å tvangssterili-
sere mentalt retarderte, sinnssyke,
mentalt defekte, landstrykere, arbeids-
sky og sosialt tilbakestående. Man ved-
tok også lover som forbød ekteskap
mellom ulike «raser», og forsøkte å be-
grense innvandringen av bestemte folke-
grupper som man anså for mindre høy-
verdige enn den nordiske rase som ran-
gerte øverst blant alle folkegrupper.

Det nordiske forfatterteamet av «Eu-
genics and the Welfare State» viser med
solid dokumentasjon og velfunderte ar-
gumenter hvordan rasehygieniske
standpunkter blir nyttige redskaper for
en planlegging av en sær egen skandi-
navisk velferdspolitik. Steriliseringss-
lover blir avvist i andre europeiske land
som f.eks. England og Holland, men
vedtatt med solid tilslutning i Dan-
mark, Sverige, Finland, Norge, Island
og Estland, alle protestantiske stater,
der sosialdemokratiet var i sterk vekst.
Utenom Norden var det bare i Tyskland
at nasjonalforsamlingen vedtok en slik
lov, og da etter Weimarrepublikkens
fall.

Man må ikke betrakte lovene som et
resultat av et press fra ytterliggående
rasistiske grupper. I Norge hadde f.eks.
den ekstreme Jon Alfred Mjøen svært li-
ten støtte for sine rasebiologiske teorier.
Som kjent ville han internere mentalt
tilbakestående, sinnssyke, arbeidsskye osv.
i egne leire med menn og kvinner strengt at-
skilt, og sette i gang et stortstilt sterilise-
ringsprogram. Han ville
også forby ekteskap
mellom ulike befolk-
ningsgrupper.

Men Mjøens teorier
og forslag ble sterkt
tilbakevist av legen
Otto Lous Mohr og ge-
netikeren Kristine
Bonnievie, som ble le-
der for instituttet for
genetikk som Stortinget opprettet i
1915. Mjøen forble en outsider, utvist av
det gode selskap av vitenskapsfolk og
politikere.

Imidlertid var troen på en forsiktig
foredling av det menneskelige materia-

le dypt rotfestet både blant politikere og
vitenskapsfolk. Det hersket selvsagt
ulike oppfatninger om den praktiske
nyttan av eugenisk forskning, men det
forhindret ikke at man hadde kullsvier-
tro på selve vitenskapen.

Det var en bred faglig og politisk ma-
joritet som støttet loven og den var gjen-
stand for en lang og inngående debatt.

I Arbeiderpartiet var særlig Johan
Scharffenberg og senere Karl Evang
varme talsmenn for at seksuelt krimi-
nelle, sosialt og mentalt tilbakestående
og sinnssyke måtte kunne steriliseres
etter aksept fra verge eller kurator. Og
så generalsekretæren i Omstreifermin-
sjonen Ingvald Carlsen og andre kristne
støttet framlegget, og blant de mer
framtrepende biologer, genetikere og le-
ger framkom ingen kritiske røster.

Dette betyr ikke at opposisjonene var
helt fraværende. Flere, blant andre le-
gen Otto Lous Mohr og psykiateren
Ragnar Vogt advarte mot å ha overdre-
ne forhåpninger om effekten av rasehy-
gieniske tiltak. Man hadde altså en noe
dempet tro på hva vitenskapen rasjo-
nelt kunne utføre – men det betydde
ikke at man tok avstand fra prosjektet.

I dag kjenner vi de tragiske følger av
steriliseringene. Mellom 1945 og 1954,
altså i løpet av ni år, ble hele 2569 sterili-
sert her i landet, nitti prosent var kvin-
ner, blant dem en del taterjenter. Tater-
ne hørt til de elementer som man men-
te tilførte totalbefolkningen svekkelser
og sykdommer i form av evneveikhet,
arbeidsskyhet, tyvaktighet, seksuelle
depravasjoner osv. Det gjaldt å luke ut
ugresset før det spredte seg.

De fleste innenfor sosial- og helseve-
senet, og også ledende skikkelser som
Johan Scharffenberg og Karl Evang
mente at slike uheldsvangre tilbøyelig-
heter best kunne motarbeides ved mil-
jømessige tiltak. Gjennom seksualopp-
lysning, prevensjon, mødrehygienekon-
troller, bedre renslighet, rett kosthold,
sunn idrett, friluftsliv og opplysning
skulle man utvikle framtidsmennesket.
En fager, ny, planlagt verden skulle av-
føde et nytt menneske. Og slik dette ek-
semplar framstår, ligner han ikke sjel-
den til forveksling den nordiske helten
sosiologiens brune motstandere malte
på sine plakater.

Da steriliseringslovens saksordfører,
Bjørnstjerne Bjørnsons sønn Erling
Bjørnson, i 1934 la fram loven for Stor-
tinget sammenlignet han for øvrig poli-
tikerens odlsarbeid på menneske-
marken med bondens kultiveringsar-

En ny bok viser at
det var en nær
sammenheng mel-
lom de skandina-
viske steriliserings-
lovene og troen på
at vitenskap og po-
litisk styring kunne
skape et bedre
samfunn for alle.

KARSTEN ALNÆS, forfatter,
tar i denne kronikken for seg den
rasehygieniske tenkningen i
mellomkrigstida.

Foto: HANS ARNE VEDLOG

beid på garden. Akkurat som bonden
ved parring og kryssning rendyrker hus-
dyraser og korslag, skal politikeren
sørge for at ukruttet forsvinner fra den
norske befolkningen. Dette var et res-
pektabelt og viktig arbeid som hadde
lang tradisjon i dette landet.

Også kultur og kunnskap ville broleg-
ge veien mot et bedre samfunn, mente
politikerne. Men kirurgkniven kunne
hjelpe til – dersom det var godt viten-
skapelig og verdinøytralt grunnlag for
det. Og det var det jo.

Rasehygieniske uttøyper kan tjene som
Jon Alfred Mjøens kan tjene som gysen-
de underholdning for en leser av i dag.
Men den brede enighet om sterilise-
ringsloven gir langt større grunn til et-
tertanke, særlig fordi begrunnelsen for
en rasehygienisk politikk var så inn-
nev i idealer som lever den dag i dag.

Den norske forskeren Nils Røll-Han-
sen har skrevet avsnittet om utviklin-
gen i Norge og gir

en veldokumentert,
balansert og besnæ-
rende beskrivelse
av helhetstilstanden.
Han minner oss om
at på det tidspunkt-
et loven ble vedtatt
foregikk det et slags

ideologisk systemskifte i norsk poli-
tikk. Fra nå av ble hensynet til beskyt-
telsen av de individuelle rettigheter for-
trengt til fordel for hensynet til de ge-
nerelle samfunnsinteresser.

Troen på planøkonomi og styring var i
vekst, langt utenfor de nasjonalsosialis-
tiske og kommunistiske kretsene. Se-
kulariseringen av samfunnet var også
kommet så langt at man kunne rydde av
veien de innvendinger som kristenfolket
tidligere hadde hatt til kirurgiske
inngrep i forplantningsorganene. Den
vakre nye verden skulle åpne seg.
Vitenskapen var det sesam, sesam som
skulle åpne porten. Men til hva?

Ny bok

Gunnar Broberg, Nils Røll-Hansen:
«Eugenics and the Welfare State», Michigan State University
Press, 1996